

Чекстере О.Ю. Погляди Ж.Піаже на особливості егоцентризму дитячого мислення / Оксана Чекстере // Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія / за ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Главник, 2008, – Том X. - Частина 8. – С.632-642.

Погляди Ж.Піаже на особливості егоцентризму дитячого мислення

Актуальність проблеми. У цей час одним з найважливіших завдань розвитку України виступає гуманізація суспільства, яка вимагає нового типу взаємин між людьми, розвитку стосунків побудованих на гуманістичній основі, на повазі до індивідуальності кожного. Особливої актуальності набуває процес становлення нових цінностей, формування духовної культури особистості, невід'ємною частиною якої є емоційна зрілість, багатство почуттів, здатність до співпереживання, співчуття, уміння радіти за іншого. Адже моральні, естетичні й інтелектуальні почуття, які характеризують високорозвинену дорослу людину, не дані дитині від народження. Вони виникають і формуються, згідно з теорією культурно-історичного розвитку психіки Л.С.Виготського, під впливом виховання, у процесі присвоєння досягнень попередніх поколінь, у процесі активності особистості. На думку багатьох дослідників, важливим і значимим у вихованні дитини, розвитку її емоційної сфери є своєчасний перехід від загальної егоцентричності до інтелектуальної децентрації, більш об'єктивної розумової позиції. Ж. Піаже вважав, що до цього може привести тільки якісний розвиток дитячого розуму, тобто, прогресивний розвиток усвідомлення свого "Я". Для того, щоб подолати егоцентризм, необхідні дві умови: перша – усвідомити своє "Я" у якості суб'єкта й відокремити суб'єкт від об'єкта; друга – координувати свою власну точку зору з іншими, а не розглядати її, як єдино можливу.

Загальне завдання, що поставив перед собою Ж.Піаже, було спрямовано на розкриття психологічних механізмів цілісних логічних структур, але спочатку він виділив і дослідив окремішню проблему -- вивчив

не доступні для безпосереднього спостереження розумові тенденції, що надають якісну своєрідність дитячому мисленню, і дослідив механізми їх виникнення й зміни.

Одним з головних досягнень зроблених Ж.Піаже - відкриття егоцентризму дитини.

Егоцентризм - це центральна особливість мислення, рецисивна розумова позиція. Своєрідність дитячої логіки, дитячої мови, дитячих уявлень про світ - лише наслідок цієї егоцентричної розумової позиції [2, с.12].

Звернемося спочатку до характеристики феноменів, які доступні спостереженню. Ці феномени в порівнянні із загальним егоцентризмом дитини, який практично не піддається безпосередньому спостереженню, порівняно відносно чітко виражені у поведінці.

У дослідженнях дитячих уявлень про світ і фізичну причинність Ж.Піаже показав, що дитина на певному рівні розвитку в більшості випадків розглядає предмети такими, якими їх дає безпосереднє сприйняття, тобто вона не бачить предмети і явища в їхніх внутрішніх відносинах. Дитина думає, наприклад, що місяць іде за нею під час її прогулянок, зупиняється, коли вона зупиняється, біжить за нею, коли вона тікає.

Ж.Піаже назвав це явище "реалізмом". Саме такий реалізм і заважає дитині розглядати предмети і явища незалежно від суб'єкта, у їхньому внутрішньому взаємозв'язку. Своє миттєве сприйняття дитина вважає абсолютно реальним. Це відбувається тому, що діти не відокремлюють свого "Я" від навколишнього світу, від речей.

Ж.Піаже підкреслює, що цю "реалістичну" позицію дитини стосовно предметів і явищ потрібно відрізнити від об'єктивної. Основна умова об'єктивності, на його думку, - повне усвідомлення незліченних вторгнень "Я" у щоденну думку, усвідомлення багатьох ілюзій, що виникають у результаті цього вторгнення (ілюзії почуття, мови, точки зору, цінності і т.с.). У реалізмі виражається парадокс дитячої думки, дитина перебуває

одночасно ближче до безпосереднього спостереження й більш віддаленою від реальності; вона одночасно ближче до світу об'єктів і далі від нього, ніж дорослі.

Діти до певного віку не вміють розрізнити суб'єктивний і об'єктивний світ. Дитина починає з того, що ототожнює свої уявлення з предметами об'єктивного світу, і лише поступово приходять до їх розрізнення. Цю закономірність, згідно Ж.Піаже, можна застосувати як до змісту понять, так і до найпростіших сприйнятів.

"Реалізм" буває двох типів - інтелектуальний і моральний. Наприклад, дитина впевнена, що гілки дерева роблять вітер. Це реалізм інтелектуальний. Моральний реалізм виражається в тому, що дитина не враховує в оцінці дії внутрішній намір і судить про дію тільки за зовнішнім ефектом, за матеріальним результатом.

Спочатку, на ранніх стадіях розвитку, кожне уявлення про світ для дитини істинно, для неї думка й предмет майже не різняться. У дитини знаки починають своє існування, будучи спочатку частиною предметів і явищ. Поступово, завдяки діяльності інтелекту, вони відділяються від них. Тоді дитина починає розглядати своє уявлення про матеріальний світ як відносно для даної точки зору. Дитячі уявлення розвиваються від реалізму до об'єктивності, проходячи низку етапів: партиципації (причетності), анімізму (загального одушевлення), артифікалізму (розуміння природних явищ за аналогією з діяльністю людини), на яких егоцентричні відносини між "Я" і світом поступово редукуються. Крок за кроком у процесі розвитку дитина починає займати позицію, що дозволяє їй відрізнити те, що походить від суб'єкта, і бачити відображення зовнішньої реальності в суб'єктивних уявленнях. Суб'єкт, який ігнорує своє "Я", вважає Ж.Піаже, неминуче вкладає в зміст сприйнятої ним дійсності свої забобони, безпосередні судження й навіть сприйняття. Об'єктивний інтелект, розум, що усвідомлює суб'єктивне "Я", дозволяє суб'єктові відрізнити факт від інтерпретації. Тільки шляхом поступової диференціації внутрішній світ протиставляється

зовнішньому.

Диференціація залежить від того, наскільки дитина усвідомила своє власне становище у матеріальному світі.

Ж.Піаже вважає, що паралельно еволюції дитячих уявлень про світ, яка спрямована від реалізму до об'єктивності, починається розвиток дитячих ідей від абсолютності ("реалізму") до реципрокності (взаємності).

Реципрокність з'являється тоді, коли дитина відкриває для себе точки зору інших людей, коли вона приписує їм те ж значення, що й свої власної, коли між цими точками зору встановлюється відповідність. Із цього моменту вона починає бачити реальність вже не тільки як безпосередньо їй самій дану, але і як би встановлену завдяки координації всіх точок зору, узятих разом.

У цей період здійснюється найважливіший крок у розвитку дитячого мислення, тому що, на думку Ж.Піаже, уявлення про об'єктивну реальність - це те, найбільш загальне, що є в різних точках зору, у чому різні розуми згодні між собою.

В експериментальних дослідженнях Ж.Піаже показав, що на ранніх стадіях інтелектуального розвитку об'єкти представляються дитині важкими або легкими, згідно з безпосереднім сприйняттям. Великі речі дитина вважає завжди важкими, маленькі - завжди легкими. Для дитини ці й інші уявлення абсолютні, поки безпосереднє сприйняття здається єдино можливим. Поява інших уявлень про речі, як наприклад, в експерименті із плаваючими тілами: камінчик - легкий для дитини, але важкий для води, - означає, що дитячі уявлення починають втрачати своє абсолютне значення й стають відносними.

Відсутність розуміння принципу збереження кількості речовини при зміні форми предмета ще раз підтверджує, що дитина спочатку може міркувати лише на основі "абсолютних" уявлень. Для неї дві рівні по вазі кульки із пластиліну перестають бути рівними, як тільки одна з них приймає іншу форму, наприклад, чашки. Вже в ранніх роботах цей феномен Ж.Піаже розглядав як загальну рису дитячої логіки. У наступних дослідженнях він використовував появу у дитини розуміння принципу збереження як критерію

виникнення логічних операцій і присвятив його генезису експерименти, які пов'язані з формуванням понять про число, рух, швидкість, простір, про кількість та ін.

Думка дитини розвивається ще й у третьому напрямку - від реалізму до релятивізму. Спочатку, діти вірять в існування абсолютних субстанцій і абсолютних якостей. Пізніше вони відкривають, що явища зв'язані між собою й що наші оцінки відносні. Світ незалежних і спонтанних субстанцій поступається місцем світу відносин. Спочатку дитина вважає, що в кожному предметі, що рухається, є спеціальний мотор, який виконує головну роль при русі об'єкта. Надалі вона розглядає переміщення окремого тіла як функцію від дій зовнішніх тел. Так, рух хмар дитина вже починає пояснювати інакше, наприклад, дією вітру. Слова "легкий" і "важкий" також втрачають своє абсолютне значення, яке вони мали протягом ранніх стадій, і набувають відносного значення залежно від обраних одиниць виміру.

Отже, за своїм змістом дитяча думка, що спочатку повністю не відокремлює суб'єкт від об'єкта й тому "реалістична", розвивається в напрямку до об'єктивності, реципрокності й релятивності. Ж.Піаже вважав, що поступова дисоціація, розділення суб'єкта й об'єкта здійснюється внаслідок подолання дитиною власного егоцентризму.

Поряд з якісною своєрідністю змісту дитячої думки, егоцентризм обумовлює такі особливості дитячої логіки, як синкретизм (тенденцію зв'язувати усе з усім), соположення (відсутність зв'язку між судженнями), трансдукцію (перехід від окремішнього до окремішнього, минаючи загальне), нечутливість до протиріччя й ін. У всіх цих особливостей дитячого мислення, на думку Ж.Піаже, є одна спільна риса, яка також внутрішньо залежить від егоцентризму. Вона полягає в тому, що дитина до 7-8 років не вміє виконувати логічні операції додавання й множення класу, найменш загального для двох інших класів, але вміщаючого ці обидва класи в собі (тварини = хребетні + безхребетні). Логічне множення - операція, що полягає в тому, щоб знайти найбільший клас, що міститься одночасно у двох

класах, тобто знайти сукупність елементів, спільну двом класам (жєневці х протестанти = жєневські протестанти).

Відсутність цього вміння найбільше яскраво проявляється в тому, як діти визначають поняття. Ж.Піаже експериментально показав, що кожне поняття дитини визначається великим числом різнорідних елементів, не пов'язаних ієрархічними відносинами. Наприклад, дитина, визначаючи, що таке сила, говорить: "Сила - це, коли можна нести багато предметів". Коли її запитують: "Чому вітер має силу?" - вона відповідає: "Це, коли можна рухатися вперед". Та сама дитина говорить із приводу води: "Струмки мають силу, тому що вона (вода) тече, тому що вона спускається". Через хвилину (якщо тоне камінь, кинутий у воду) вона говорить, що вода не має сили, тому що вона нічого не несе. Ще через хвилину дитина каже: "Озеро має силу, тому що несе на собі човни" [5, с.311].

Особливо важко дитині дати визначення відносних понять - адже вона думає про речі абсолютно, не усвідомлюючи (як показують експерименти) відносин між ними. Дитина не може дати правильне визначення таких понять, як брат, права й ліва сторона, родина й ін., поки не виявить, що існують різні точки зору, які треба враховувати.

Відомий тест про трьох братів може бути гарним прикладом такого явища: "В Ернеста три брати - Поль, Анрі, Шарль. Скільки братів у Поля? А в Анрі? А в Шарля?". Ж.Піаже запитував, наприклад, Л : "Є в тебе брати?" - "Артур". - "А в нього є брат?" - "Ні". - "А скільки у вас братів у родині?" - "Двоє". - "А в тебе є брат?" - "Один". - "А він має братів?" - "Зовсім не має". - "Ти його брат?" - "Так". - "Тоді в нього є брат?" - "Ні" [5, с.255].

Невміння робити логічне додавання й множення призводить до протиріч, якими насичені дитячі визначення понять. Ж.Піаже характеризував ці протиріччя як результат відсутності рівноваги: поняття позбувається від протиріччя, коли рівновага досягається. Критерієм стійкої рівноваги він уважав появу оборотності думки. Він розумів її як таку розумову дію, коли,

відштовхуючись від результатів першої дії, дитина виконує розумову дію, симетричну стосовно неї, і коли ця симетрична операція призводить до вихідного стану об'єкта, не видозмінюючи його. Кожній розумовій дії відповідає симетрична дія, яка дозволяє повернутися до відправного пункту.

Важливо відзначити, що, на думку Ж.Піаже, у реальному світі оборотність відсутня, - лише інтелектуальні операції роблять світ оборотним. Тому оборотність думці й звільнення від протиріччя не може виникнути зі спостереження за явищами природи. Вона виникає з усвідомлення самих розумових операцій, які здійснює логічний досвід не над речами, а над самим собою, щоб установити, яка система визначень дає "найбільше логічне задоволення". Логічний досвід - "це досвід суб'єкта над самим собою, оскільки він є суб'єктом мислячим, - досвід, аналогічний тому, який здійснюють над самим собою, щоб урегулювати свою моральну поведінку; це зусилля усвідомити свої власні розумові операції (а не тільки їх результати), щоб бачити, чи зв'язані вони між собою або суперечать одна одній», - писав Ж.Піаже у своїй ранній роботі "Річ і мислення дитини" [5, с.374]. У цій думці міститься зародок того епістемологічного висновку з останніх робіт Ж.Піаже, який став вже психологічною вимогою до нової педагогіки.

Для формування в дитини справді наукового мислення, а не простої сукупності емпіричних знань недостатньо проведення фізичного експерименту із запам'ятовуванням отриманих результатів. Тут стає необхідним досвід особливого роду - логіко-математичний, спрямований на дії й операції, здійснюються дитиною з реальними предметами.

У своїх ранніх роботах Ж.Піаже зв'язував відсутність оборотності думки з егоцентризмом дитини. Але перш ніж звернутися до характеристики цього центрального явища, зупинимося ще на одній важливій особливості дитячої психіки - феномені егоцентричної мови.

Ж.Піаже вважав, що дитяча мова егоцентрична, насамперед, тому, що дитина говорить лише "зі своєї точки зору", і, найголовніше, вона не

намагається стати на точку зору співрозмовника. Для неї будь-який зустрічний -співрозмовник. Дитині важлива лише видимість інтересу, хоча в неї, ймовірно, є ілюзія, що її чують і розуміють. Дитина не зазнає бажання впливати на співрозмовника й дійсно повідомляти йому що-небудь.

Таке розуміння егоцентричної мови зустріло багато заперечень (Л. С. Виготський, Ш. Бюлер, В. Штерн, А. Айзеке й ін.). Ж.Піаже врахував їх і спробував уточнити феномен, присвятивши цьому в третьому виданні своєї ранньої роботи нову главу. У цій главі Ж.Піаже відзначив, що причини суперечливих результатів полягають у тому, що в термін "егоцентризм" різні дослідники вкладали різний зміст, що результати можуть варіюватись залежно від соціального середовища, і велике значення для коефіцієнта егоцентричної мови (відношення егоцентричних висловлень до всієї спонтанної мови дитини) мають зв'язки, які складаються між дитиною й дорослим. Вербальний егоцентризм дитини визначається тим, що дитина говорить, не намагаючись впливати на співрозмовника, і не усвідомлює відмінностей власної точки зору й точки зору інших.

Егоцентрична мова не охоплює всю спонтанну мову дитини. Коефіцієнт егоцентричної мови мінливий і залежить від двох обставин: від активності самої дитини й від типу соціальних відносин, що встановилися, з одного боку, між дитиною й дорослим, і, з іншого боку, між дітьми-однолітками. Там, де дитина надана самій собі, у спонтанному середовищі, коефіцієнт егоцентричної мови зростає. Під час символічної гри цей коефіцієнт зростає у порівнянні з експериментуванням або роботою дітей. Однак, чим молодша дитина, тим більше затушовуються відмінності між грою й експериментуванням, що веде до зростання коефіцієнта егоцентризму в ранньому дошкільному віці. Коефіцієнт егоцентричної мови залежить від типу соціальних відносин дитини з дорослим і дітей-однолітків між собою. У середовищі, де панує авторитет дорослого й стосунки примусу, егоцентрична мова займає значне місце. У середовищі однолітків, де можливі дискусії й суперечки, відсоток егоцентричної мови знижується.

Незалежно від середовища, коефіцієнт вербального егоцентризму зменшується з віком. У три роки він досягає найбільшої величини: 75% від усієї спонтанної мови. Від трьох до шести років егоцентрична мова поступово убуває, а після семи років, на думку Ж.Піаже, вона зникає.

Феномени, відкриті Ж.Піаже, зрозуміло, не вичерпують усього змісту дитячого мислення. Значення експериментальних фактів, отриманих у дослідженнях Ж.Піаже, полягає в тому, що завдяки ним відкривається найважливіше психологічне явище, котре довгий час залишалося маловідомим і невизнаним - розумова позиція дитини, що визначає її відношення до дійсності.

Вербальний егоцентризм служить лише зовнішнім вираженням більш глибокої інтелектуальної й соціальної позиції дитини. Ж.Піаже назвав таку спонтанну розумову позицію егоцентризмом. Спочатку він характеризував егоцентризм як стан, коли дитина розглядає увесь світ зі своєї точки зору, яку сама не усвідомлює; вона виступає як абсолютна. Дитина ще не догадується про те, що предмети і явища можуть виглядати інакше, ніж їй уявляється. Егоцентризм означає відсутність усвідомлення власної суб'єктивності, відсутність об'єктивної міри предметів і явищ.

Термін "егоцентризм" викликав ряд непорозумінь. Ж.Піаже визнав невдалість вибору слова, але, оскільки цей термін вже став широко розповсюдженим, він спробував уточнити його зміст. Егоцентризм, за Ж.Піаже, - це фактор пізнання. Це певна сукупність докритичних і, отже, дооб'єктивних позицій у пізнанні речей, інших людей і себе самого. Егоцентризм - різновид систематичної й неусвідомленої ілюзії пізнання, форма первісної центрації розуму, коли відсутня інтелектуальна релятивність і реципрокність. Тому більш вдалим терміном Ж.Піаже вважав термін "центрація". З одного боку, егоцентризм означає відсутність розуміння відносності пізнання світу і координації точок зору. З іншого боку, це позиція неусвідомленого приписування якостей власного "Я" і власної перспективи предметам і іншим людям. Первісний егоцентризм пізнання --

це не гіпертрофія усвідомлення "Я", безпосереднє відношення до об'єктів, де суб'єкт, насправді, ігноруючи "Я", не може вийти з "Я", щоб знайти своє місце у світі відносин, які звільнені від суб'єктивних зв'язків.

Ж.Піаже провів багато різноманітних експериментів, які показують, що до певного віку дитина не може встати на іншу, чужу точку зору. Наочним прикладом егоцентричної позиції дитини служить експеримент з макетом із трьох гір, який описали Піаже й Інельдер. Гори на макеті були різної висоти й кожна з них мала якусь розпізнавальну ознаку - будиночок, ріку, що спускається схилом, засніжену вершину. Експериментатор давав випробуваному кілька фотографій, на яких усі три гори були зображені з різних сторін. Будиночок, ріка й вершина, вкрита снігом, були добре помітні на знімках. Випробуваного просили вибрати фотографію, де гори зображені так, як він бачить їх у цей момент, у цьому ракурсі. Звичайно дитина вибирала правильний знімок. Після цього експериментатор показував їй ляльку з головою у вигляді гладкої кулі без обличчя, щоб дитина не могла стежити за напрямком погляду ляльки. Іграшка ставилася на іншу сторону макета. Тепер на прохання вибрати фотографію, де гори були зображені так, як бачить їх лялька, дитина вибирала знімок, де гори були зображені так, як вона їх бачить сама. Якщо дитину й ляльку міняли місцями, то знову й знову вона вибирала знімок, де гори виглядають так, як сприймає їх дитина зі свого місця. Так робила більшість випробуваних дошкільного віку.

У цьому експерименті діти ставали жертвою суб'єктивної ілюзії. Вони не підозрювали про існування інших оцінок речей і не співвідносили їх зі своєї власної. Егоцентризм означає, що дитина, представляючи собі природу й інших людей, не враховує своє об'єктивне положення як мислячої людини. Егоцентризм означає змішання суб'єкта й об'єкта в процесі акту пізнання.

Егоцентризм властивий не тільки дитині, але й дорослому там, де він керується своїми спонтанними, наївними, а, отже такими, що не відрізняються, по суті, від дитячих, судженнями про предмети і явища. Егоцентризм - це спонтанна позиція, що управляє психічною активністю

дитини в її джерелах; вона зберігається на все життя в людей, що залишаються на низькому рівні психічного розвитку.

Егоцентризм показує, що зовнішній мир не діє безпосередньо на розум суб'єкта, а наші знання про світ - це не простий відбиток зовнішніх подій. Ідеї суб'єкта почасти являють собою продукт його власної активності. Вони міняються й навіть спотворюються залежно від пануючої розумової позиції.

На думку Ж.Піаже, егоцентризм - наслідок зовнішніх обставин життя суб'єкта. Однак, відсутність знань - це лише другорядний фактор в утворенні дитячого егоцентризму. Головне - це спонтанна позиція суб'єкта, відповідно до якої він ставиться до об'єкта безпосередньо, не враховуючи себе як мислячу істоту, не усвідомлюючи суб'єктивності своєї власної точки зору.

Ж.Піаже підкреслював, що зниження егоцентризму пояснюється не додаванням знання, а трансформацією вихідної позиції, коли суб'єкт співвідносить свою вихідну точку зору з іншими можливими точками зору. Звільнитися в якомусь відношенні від егоцентризму і його наслідків - значить децентруватися, а не тільки придбати нові знання про предмети, явища й соціальні групи. За словами Ж.Піаже, звільнитися від егоцентризму - значить усвідомити те, що було сприйнято суб'єктивно, знайти своє місце в системі можливих точок зору, встановити між предметами, особистостями й власним "Я" систему загальних і взаємних відносин.

Існування егоцентричної позиції в пізнанні не визначає того, що наше знання ніколи не зможе дати дійсну картину світа. Адже розвиток, за Ж.Піаже, це зміна розумових позицій. Егоцентризм поступається місцем децентрації, яка є більш досконалою позицією.

Перехід від егоцентризму до децентрації характеризує пізнання на всіх рівнях розвитку. Загальність і неминучість цього процесу дозволили Ж.Піаже назвати його законом розвитку.

Для того, щоб цей перехід був можливий, потрібний особливий інструмент, за допомогою якого можна було пов'язати факти між собою, здійснити децентрацію об'єктів стосовно сприйняття й власних дій.

Якщо в розвитку відбувається зміна розумових позицій, їх трансформація, то що ж рухає цим процесом? Ж.Піаже вважав, що до цього може призвести тільки якісний розвиток дитячого розуму, тобто, усвідомлення свого "Я", що прогресивно розвивається. Для того, щоб подолати егоцентризм, необхідні дві умови: перша усвідомити своє "Я" у якості суб'єкта й відокремити суб'єкт від об'єкта; друга - координувати свою власну точку зору з іншими, а не розглядати її як єдино можливу.

Розвиток знань про себе виникає в дитини, на думку Піаже, із соціальної взаємодії. Зміна розумових позицій здійснюється під впливом соціальних взаємин індивідів, що розвиваються. Суспільство Ж.Піаже розглядає таким, як воно виступає для дитини, тобто як суму соціальних відносин, серед яких можна виділити два крайні типи: відносини примусу й відносини кооперації.

Відносини примусу нав'язують дитині систему правил обов'язкового характеру. Цей тип відносин характеризує, за Ж.Піаже, суспільство, особливо в сфері відносин дитини й оточуючих її дорослих. Відносини примусу не сприяють зміні розумової позиції. Навпаки, внаслідок примусу виникає "реалізм" моральний і інтелектуальний, чисто зовнішні уявлення про правила. Коли закони дитині нав'язують дорослі, неминучі судження за зовнішнім враженням. Реальне зіткнення між мисленням дитини й оточуючими її дорослими виражається в систематичному викривленні дитиною інформації, яку дорослі їй повідомляють. Коли дитина конструює нове поняття, користуючись мовою дорослих, те це поняття залишається цілком дитячим, тому що дитина змінює й асимілює його відповідно до своєї розумової структури. Соціальні відносини між дорослими й дитиною, особливо, якщо вони опираються на примус, не приводять до усвідомлення дитиною своєї суб'єктивності.

Для того, щоб усвідомити своє "Я" необхідно звільнитися від примусу, необхідна взаємодія думок. Ця взаємодія спочатку неможлива між дитиною й дорослим, тому що нерівність занадто велика.

Дитина намагається наслідувати дорослого і в той же час захищати себе від нього, а не обмінюватися думками. Тільки індивіди, що вважають один одного рівними можуть здійснювати "розвиваючий" взаємний контроль. Такі відносини з'являються з моменту встановлення кооперації серед дітей.

При кооперуванні виникає потреба пристосуватися до іншої особи. Зіткнення своєї думки із чужою викликає сумнів і необхідність доказу. Завдяки встановленню відносин кооперації відбувається усвідомлення існування інших точок зору. Внаслідок цього формуються раціональні елементи в логіці й етиці, Ж.Піаже вважав установавання цих відносин надзвичайно важливим фактом. На його думку, соціальне життя створює необхідність логічних норм.

Кожний зовнішній вплив припускає з боку суб'єкта два процеси, що доповнюють один одного: асиміляцію й акомодацию. Асиміляція й акомодация - коріння двох антагоністичних тенденцій, які проявляються, коли організм зустрічається із чимось новим. Асиміляція полягає в пристосуванні об'єкта до суб'єкта, при якому об'єкт втрачає свої специфічні риси. ("Дитина - раб прямого сприйняття"). Акомодация, навпаки, полягає в пристосуванні реакцій, що сформувалися раніше, суб'єкта до об'єкта з переходом до нових способів реагування. За своїми функціями ці процеси протилежні.

Протягом ранніх стадій розвитку будь-яка розумова операція буде являти собою компроміс між двома тенденціями -- асиміляцією й акомодацией. Первинну асиміляцію Ж.Піаже називає "деформуючою", тому що при злитті нового предмета зі старою схемою його риси спотворюються, а схема завдяки акомодации змінюється. Антагонізм асиміляції й акомодации породжує необоротність думки.

Коли асиміляція й акомодация починають доповнювати одна одну, мислення дитини змінюється. Перехід від "реалізму" до об'єктивності, реципрокності, релятивності ґрунтується на прогресивній взаємодії асиміляції і акомодации. Коли між двома тенденціями встановлюється

гармонія, з'являється оборотність думки, звільнення від егоцентризму. Будь-яке логічне протиріччя, з погляду Ж.Піаже, це результат генетично існуючого конфлікту між акомодациєю й асиміляцією. Така ситуація, на його думку, біологічно неминуха.

Завдяки чому ж між асиміляцією й акомодациєю встановлюється гармонійний синтез? Вони спонтанно пов'язані одна з одною із самого початку свого функціонування. І якщо протягом довгого часу залишаються антагоністами, те це відбувається тільки під тиском зовнішньої дійсності й тих образів (занадто нових і занадто мінливих), які вони безупинно поставляють думці. З мірою освоєння дійсності асиміляція й акомодация стають усе більш зкоординованими. Спочатку погодженість цих двох процесів установлюється як "механічна", а потім перетворюється в логічну або моральну. Для цього суб'єктові необхідно керуватися точними й свідомими судженнями про оцінку, про норму, які проявляються в умовах соціалізації думки. Таким чином, за Ж.Піаже, до біологічних факторів на певному й досить високому рівні розвитку приєднуються соціальні (у розумінні "соціалізації") фактори, і завдяки ним у дитини виробляються логічні норми. Після цього дитина стає "прониклою для досвіду", тобто асиміляція перестає бути "деформуючою", егоцентричною. Із придбанням цієї здатності взаємодія логічного розуму й самого досвіду виявляється достатньою для подальшого інтелектуального розвитку.

“Дослідження знаменитого швейцарського психолога Ж.Піаже, відзначали П.Я. Гальперін і Д.Б. Ельконін у післямові до книги Д.Х. Флейвелла “Генетична психологія Жана Піаже”, - які присвячені розвитку дитячого пізнання становлять одне із найзначніших, якщо не найзначніше явище сучасної зарубіжної психології. Оригінальність, влучність і надзвичайна винахідливість експерименту, прониклива вибірковість спостережень, художня зображальність описів, величезна й невтомна працездатність – створили таку численність різноманітного психологічного

матеріалу, що всякий психолог, який не скористається ним, позбавить себе можливостей, які навряд чи зуміє відшкодувати ” [6, с.596].

Література

1. Кайл Р. Развитие ребенка/ Роберт Кайл; [науч. ред. А. А. Алексеев] – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 640 с. – (Научный бестселлер).
2. Обухова Л.Ф. Концепция Жана Пиаже: за и против/ Л.Ф. Обухова. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 191 с.
3. Пиаже Ж. Генезис элементарных логических структур. Классификация и сериация/ Жан Пиаже, Барбель Инельдер; [пер. с фр. Э.Пчелкиной] – М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 416 с. – (Серия «Психология. XX век »).
4. Пиаже Ж. Избранные психологические труды/ Жан Пиаже; [пер. с англ. Н.Г. Алексеева и франц. А.М. Пятигорского, Л.С.Ильинской, В.Ф. Пустарнакова] – М.: Междунар. пед. акад., 1994. – 680 с.
5. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка/ Жан Пиаже; [пер. с франц. И англ., сост., комм., ред. Перевода Вал.А. Лукова, Вл.А, Лукова] – М., Педагогика-Пресс, 1994. – 528 с. – (Серия: «Психология: классические труды»).
6. Флейвелл Джон Х. Генетическая психология Жана Пиаже/ Джон Х. Флейвелл; [пер. с англий. М. Лисина и Л. Обухова; послесл. П.Я. Гальперина и Д.Б. Эльконина] - М.: Просвещение, 1967. - 623 с.
7. Особенности психологического развития детей 6-7-летнего возраста / [Е.З. Басина, Л.В. Берцфаи, Е.А. Бугрименко и др.]; под. ред. Д.Б. Эльконина, А.Л. Венгера. - М.: Педагогика, 1988. – 135 с.
8. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды/ под ред.В.В.Давыдова, В.П.Зинченко; АПН. СССР. - М.: Педагогика, 1989. – 554 с.